

Nüsha

Şarkiyat Araştırmaları Dergisi
Journal of Oriental Studies

Yıl/Volume: V, Sayı/Issue: 16, Kış/Winter 2005

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

Soner Gündüzöz*

Özet: Bu makalenin temel konusu, Arapçanın temel yapısını korumakla kalmayıp, kültürel bilinç altını muhafaza etmiş olan; hatta dondurmuş olan tarihsel kelimeler ile ilgilidir. Arapçadaki kelime kadrosu bazı Arap dilcileri tarafından ihmal edilse de gerçekte bu, önemli bir filolojik sorundur. Öncelikle bu çalışma kültürlerdeki 'kültürel öz' hakkında genel bir bilgi vermektedir. Daha sonra makalede Arapçadaki çekirdek kelime kadrosunun ortaya çıkmasında etkili olan kutsal dönem ihdası, coğrafi konum, kelimeleri koruyan anlamlar, dilde işlek olan kelimelerin seyrek kullanılanlar üzerindeki olumsuz etkileri, yanlış algılama ve kelime ölümü gibi nedenler inceleme konusu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap kültürü, bilinçaltı, çekirdek kelime kadrosu.

In Search of the Arabic Culture Basic Vocabulary in Arabic

Summary: This article deals with the historical words which conserve the fundamental structure of the Arabic Language and the cultural subconscious so much so that they have frozen the essence of culture. Even though the basic vocabulary in Arabic is ignored by some of Arabic linguists in fact this is a important philological problem. Firstly this study presents general information on the "cultural essence" in the cultures. Secondly it attempts to investigate the ways of the causes of formation about the fundamental word-stock in the Arabic Language such as the holy era, the geographical position, the conservative meanings for words, negative effects of much frequented words on rare words in the language, the false perception and word death.

Keywords: Arabic culture, subconscious, the fundamental word-stock.

Dr., OMÜ, İlahiyat Fakültesi (gunduzoz@hotmail.com).

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

Giriş: Düşüncenin Dildeki İzi

"Dil pek çok durumda neredeyse kültürel kimlik ile eş anlamlıdır. Dil, çok eskiden beri kültürel kimliğin korunması için en önemli araç olarak görülmüş, kültürü oluşturan başlıca öge olarak değerlendirilmiştir. Hatta bu anlamda Batıda Kilise dile bağlılığı imanın bir parçası olarak görmüş 'dilini kaybeden imanını kaybeder' (qui perd sa langue perd sa foi) sloganıyla reayanın dilini korumaya çalışmıştır¹." Fakat bu aşırı önlemlere rağmen yeryüzünde yabancı dillerin etkisine maruz kalmamış bir dil yoktur. Arapça bir kültür dili olarak pek çok dile kelime verirken, diğer pek çok dilden de kelime almıştır².

Arapçanın Avrupa, Amerika, Avustralya, Asya ve Afrika'dan elli halkın diline tesir ettiği belirtilir³. Evrensel bir mesaj olarak Kur'an da pek çok dile kelime akışını hızlandırmıştır. 22 dilde 1650 Kur'anî kelime tespit edilmiştir⁴. Aslında Arapçada ve bizzat Kur'an'ın dilinde de pek çok yabancı kelime vardır. Kur'an'da 157 kadar yabancı kelime olduğu söylenir. Örneğin Müslümanlar namaz kılarken günde en az 17 defa Fatiha suresindeki Yunanca *sırat* kelimesini tekrar edip dururlar, fakat çoğu insan bu kelimenin köken olarak Yunanca bir kelime olduğunu bilmez.

Arapçanın dış etkilere açık ve başka diller üzerinde etkili olduğunu belirttiğimiz bu satırların ardından Arapçada kemikleşmiş bir çekirdek kelime kadrosu iddiası bir dizi soruyu da beraberinde getirir. Arapçada tarihsel dönüşüm noktaları acaba Arapçaya ait öz niteliği değişikliğe uğratmış mıdır? Ya da gerçekten böyle göreceli olarak değişime ayak direyen bir öz var mıdır? Böyle bir çekirdek kelime kadrosu varsa Arapçada bu, sırf Kur'an kültürüne mi dayanmaktadır? yoksa diğer dönüşüm noktalarında, örneğin Arap nesrinin Fars nesriyle harmanlandığı dönemde çekirdek kelime kadrosuna dahil olan başka kelimeler olmuş mudur? Dahası Arapça gerçekten asırlardır değişmeyen ve miknatis gibi etrafında farklı kelime öbekleri oluşturan çekirdek bir kelime dağarcığının sultasında mıdır? Eğer böyleyse Arapçanın öz yapısını oluşturan sabit kelimeler nelerdir? Nasıl teşekkül eder?

A- Arapçada Çekirdek Kelime Kadrosu Sorunu

Arapçanın Özündeki Değişmezler

Çekirdek kelime kadrosunu anlayabilmek için, kültürden yola çıkmak gerekir. Kültür her ne kadar değişim geçirse de, *kültürel bellek* ya da *toplumsal bilinç altı* denilen 'ortak toplumsal değerler' kolayca değişmemektedir. Bu anlamda Claude Lévi-Strauss dili, *toplumun bilinçaltı* olarak görür⁵. Aristo'nun *ethos* ve Hegel'in *toplumsal öz* kavramları da⁶ aynı gerçeğin farklı ifadeleridir⁷. Tarih boyunca *toplumsal bellek* ya da *toplumsal bilinç* gibi kavramları ifade eden Durkheim ve Halbwachs gibi başkaları da olmuştur⁸. Geleneksel Arap düşüncesinde *eş-Şi'r divânu'l-'Arab* şeklinde Arap şiirine biçilen değer de bir bakıma bu yorumların ilkel bir şeklidir⁹. Arapların kültürel belleklerini muhafaza etmeye yönelik olarak, *risâ* 'mersiye'lere özel bir önem atfetmeleri, anıtsal görünümlü *putlar* edinmeleri ve *dikilitaşlar* inşa etmeleri gibi bir dizi olay, Araplarda kültürün korunmasına yönelik çabalar. Hatta Kur'an-ı Kerim de çoğu defa bu *kültürel bellekten* yola çıkar. Âyetlerdeki *uzkur*¹⁰ ya da bunun edatlaşmış

biçimi olan *iz*¹¹ Kur'ân'ın Arapların tarihsel geçmişine ilgisini ifade ettiği kadar, Arap dilinin hatırlamaya yönelik olarak kodlanabilme özelliğini sergiler¹².

Arapların *eyyâm ve nesep ilimlerine* önem vermeleri de kültürel bilinç altını korumaya yönelik bir tutumdur. Câhiliye Araplarında bir vatan ve şehir edebiyatından çok nesep ve kabile övünmesine dayalı bir söylemin hâkim olması ise bedeviliğin bir gereğidir. Çünkü, bedevî Araplar sürekli şekilde bir obadan diğerine hareket halindedir. Dolayısıyla geleneksel Arap kültüründe değişken yurt ögesinin yerini nesep gibi sabit bir öge almıştır. Arap kültüründe "nesep kabile üyeleri için adeta bir dikenli tel mesabesindedir"¹³. Buna mukabil, Câhiz Arapların geçmişe kayıtsızlığına vurgu yapar. Şöyle der, büyük edip: (...) Araplar, başkalarının ilimlerini ezberleyen, kendilerinden öncekilerin sözlerini rehber edinen bir topluluk değildir. Onlar kalplerinin ısındığı, yüreklerinin tatmin bulduğu, akıllarının hoş bulduğu şeyler dışında hiçbir şeyi ezberlememişler, ezberlerken de kendilerini hiçbir zahmete ve hedefli çalışmaya koşmamışlardır. Onların bu türden ezberleme faaliyetleri de gayri ihtiyarî vâki olmuş şeylerdir¹⁴. Câhiz, Arapların değerlerini sahiplenmediğini söylememektedir. Onun bu vurgusu Arapların birikimlerine temas noktasında sistematik bir yaklaşımlarının olmadığı ile ilgili olmalıdır. Kaldı ki Câhiliye sonrası dönemde yazılı kültüre geçiş, Kur'ân'ın kitap haline sokulması ve birkaç yüzyıl boyunca İslam bilimlerinde daha sonraki literatürü etkileyecek ve yönlendirecek otoriter eserleri ortaya çıkışı Arapların sistematik bir bellek oluşturdıkları anlamına gelir. Tedvin asrı olarak bilinen bu döneme ait eserler Arap düşüncesinde kültürün depolandığı bir arşiv, bilginin kaydedildiği bir kütük olarak görülmüştür.

Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*'nda "Kültür her şey unutulduktan sonra geriye kalandır." demektedir. Böylece Arap aklı, Arap kültürünün öğrettiklerinin bir kısmını unutmasından sonra Arap insanının kafasında kalanlardan ibarettir. Çünkü kalanlar kültürün *değişmez unsurları*, unutilanlar ise *değişkenleridir*. Şu halde yaşamaya devam eden unsurlar 'Arap kültürünün değişmez unsurlarını, kısaca Arap Aklını oluştururlar'¹⁵. demektedir. Zira yine Câbirî'nin Mu'tezilî kelamcı İbrâhîm b. Seyyâr en-Nazzâm'dan alıntılıdığı terimle ifade ettiği gibi Arap kültürünün yaşadığı hareket türü bir *hareket-i nakle* (sürekli devinim halinde bir yapı) değil, *hareket-i i'timâd*, yani gerilmiş bir yay gibi sabit ve durağandır. Dolayısıyla bu kültürün zamanını da hareket değil, sükûn belirlemektedir. Yaşadığı bütün canlanmalara, sarsıntılara ve depremlere rağmen Arap kültürünün vaziyeti budur¹⁶. Bizim tedvin asrına yaptığımız vurguyu Câbirî aynıyla yapmaktadır: "Nahiv Sîbeveyhi ile doğmuştur, Fıkıh metodolojisi İmam Şâfiî ile...Tarih yazımı İbn İshâk ve Vâkıdî ile. Arapça sözlüğünü ve aruzu Arap kültürüne tam olarak kazandıran Sîbeveyhi'nin hocası Halîl b. Ahmed'tir. Kelâm ilminin müfredatı Vâsıl b. Atâ ve çağdaşlarınca belirlenmiş, Şiî düşüncesi fıkıh ve kelâm olarak Ca'fer-i Sâdık ile olgunluğunu tamamlamıştır. Bütün bunlar tedvin asrında yaşanmıştır¹⁷." Görüldüğü gibi Arap kültürel birikimi tedvin asrına tarihlenmektedir. Buna Arap şiirinde istişhâd geleneğinin temel referanslarının hicrî ikinci asrın yarısına kadarki dönemle sınırlı kılındığı

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

gerçeğini pekala ekleyebiliriz¹⁸. Müvelledlerden ne şiir alınmış, ne de onların kullandıkları kelimeler fasîh kabul edilmiştir. Dondurulmuş bir üst kültürün kabulü bütün çabaların bu üst kültürün anlaşılır kılınmasına yöneltilmesine neden olmuştur. Tedvîn asrı¹⁹ dışındaki dönem tevîd asrı olarak görülmüş, çoğu zaman da dışlanmıştır.

Burada asıl konumuzla ilgili olarak kültürel bilinç altının korunmasında bazı *tarihsel kelimelerin* diğerlerine göre çok daha önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Bu kelimelere *kültürün sabit kelimeleri* adı verilebilir. Kültürel bilinç altını belirleyen bu temel kelimelerin nasıl teşekkül ettiğine yönelik olarak, Arapçada bu tür kelimelerin yekpare bir döneme ait olduğunu düşünmek çok doğru olmasa da tedvin asrı bunun yaklaşık sınırlarını çizmiş gibidir. Aslında kültürel bilinci belirleyen sabit kelimeler bile bir ölçüye kadar değişime açıktır ve yerlerini başkalarına bırakabilmektedir. Arap kültürünün sabit kelimeleri tedvin asrı dışında Arapçanın belli başlı dönemlerine de ait olabilir. Bu doğrultuda tarihsel olarak Arapçanın geçirdiği değişimler birtakım bilim adamlarınca farklı dönemler hâlinde değerlendirilmişti²⁰. Fakat bu dönemlerin mahiyeti ne olursa olsun “Arapçadaki en esaslı dönüşümün Kur’ân ile olduğu yine de kesindir. Sanatlı nesir ise Arap dilinde meydana gelen ikinci büyük dönüşümdür. Arap Basını ise Kur’ân ve sanatlı nesirden sonra üçüncü dönüşüm noktasıdır. Çünkü basının benimsediği dil ile Arapçaya Kur’ân dilinin şiir diline armağan ettiklerinden aşağı kalmayan ölçüde yeni ifade şekilleri ve üslup özellikleri dâhil olmuştur. Basın dili, Kur’ân’ın ve sanatlı nesrin dilleri gibi, özünde çifte bir filolojik yapı barındırmaktadır. Bu yapı sayesinde filolojik bir aşılama meydana gelmektedir. Kur’ân, kendine ait dil yapısıyla Arapçada *garîb*²¹ ve *tazmîn*²² sorununu da ortaya çıkarmıştır. Sanatlı nesir ise Arapça açısından bir başka sorunu, Arap nesrinin Fars nesri ile etkileşimi olgusunu doğurmuştur. Örneğin İbnu’l-Mukaffa’ sanatlı kitâbeti Fars kitabetine dayandırmıştır. Basın ise İbrâhîm Yâzıcı’nın ifadesiyle Arapçayı fesâhat ve üslup özellikleri bakımından bambaşka bir döneme sokmuştur²³.” Bütün bu olaylar Arapçanın kelime dağarcığında doğrudan etkili olmuştur. Fakat dönüşüm noktalarının doğurduğu kelimelerin Arapçada bugün de geçmişteki şekli ve hatta çoğu defa aynı anlam yüküyle var olan ve tedvin asrına tarihlenen çekirdek kelimeleri yok ettiği söylenemez.

Kur’ân ve tedvîn asrının otoriter metinleri Arapçada kelimeleri yıpranmaya karşı daima korumuştur. Dahası pek çok kelimeyi her devirde geçerli çekirdek kelime kadrosuna taşımıştır. Bobzin’in en işlek fiiller kategorisinde tespit ettiği fiillere –yanlarında verilen yinelenme oranlarıyla beraber- bakılacak olursa *leyse* (584), *vecede* (502), *re’â* (478), *asbaha* (430) ‘*arefe* (413), *ahaze* (365), ‘*âde* (346), *kâme* (345), *istetâ’a* (338), *bede’e* (312), *ce’ale* (288), *erâde* (256), *câ’e* (252), *vasale* (250), *zâle* (241) *zahare* (234)...-ki liste uzayıp gitmektedir²⁴.- Bütün bu işlek fiiller Kur’ân’ın kelime varlığı içerisinde yer almaktadır. Bu fiillerin Arap dilinde bugün de var olmasını ya da en işlek fiiller olmasını doğrudan Kur’ân’a bağlamak çok doğru değilse de Kur’ân’ın günümüz Arapçasında, -zaten anlamları

nedeniyle- ihtiyaç duyulan bu fiilleri, çağlar boyunca diri tutma yönünde bir işlev yerine getirmiş olabileceğini iddia etmek yanlış olmasa gerektir.

B-Çekirdek Kelime Kadrosunun Teşekkülünde Belli Başlı Unsurlar:

Çekirdek kelime kadrosunun oluşmasında bazı faktörler doğrudan etkilidir. Diğer bazıları da dolaylı olarak bu kelimelerin önünü açmaktadır. Pek çok kelime zamana karşı direnç gösterememekte ya gözle görülür anlam değişmelerine maruz kalmakta, ya da silinip gitmektedir. Bu süreçte belli kelimeler değişime karşı dayanıklı bir yapı sergilemektedir. Örneğin Lafzatullah'ın yok olması, pek çok özel isim ve yer adlarının kaybolması diye bir şey yoktur. Bazı fiiller Kur'an'ın sayfalarında ne derece anahtar bir değere sahipse bugün için de basın dilinde aynı önemi korumaktadırlar. *Re'â, ce'ale, vecede* gibi fiillerin olmadığı bir Arapça dil dizgesi tahayyül etmek imkansızdır. Bu tür kelimeler, yerlerine başka kelimeler ikame edilmeksizin var olabilmelerini ve işlevliklerini belli nedenlere borçludurlar.

i-Arap kültüründe kutsal zaman ihdası:

Arap kültüründe kutsal zaman ihdası şeklindeki anlayışta Arapçanın her şeyden önce bir kutsal kitabın güçlü etkisine maruz kalmış olmasının etkisi büyüktür. Dünyada kutsal kitap etkisini tek yaşayan dil, Arapça da değildir. Sanskritçe, Latince, İbranca gibi diller de benzer şekilde bir kutsal kitap etkisinden geçmişlerdir. Fransızca ve İspanyolca gibi diller ise Latince'nin bir lehçesi iken daha sonra bağımsız birer dil olsalar da bu dillerin yirmi birinci yüzyılın başında Latince'nin kutsal tılsımını taşıdıklarını söylemek zor görünmektedir. Türkçe ve İngilizce gibi diller ise kutsal bir kitap ile muhatap olmamışlardır. Belki de kutsal kitaplı diller ile kutsal kitabı olmayan diller arasındaki temel ayrım noktası, kutsal kitapların, dili muhafaza etme ve kendi dillerini zamana yayma gibi bir işlevi olmasıdır. Bu sayededir ki Kur'an'ın indiği Arapça hala tüm karakteristiği ile standart dil olma özelliğini korumaktadır. Türkçede ise durum farklıdır. Türkçe'nin belki *Orhun Yazıtları, Atebetü'l-hakâyık*'ı, *Divân-ı Lügati't-Türk*'ü vardır. Fakat bunlar kutsal olma özelliğini taşımayan metinler olarak Türkçe'yi çekirdek bir öz etrafında tutmaya yetmemiştir.

Arapça, Kur'an'ın kriter olarak benimsendiği bir ortamda gelişme çizgisi olarak tek bir yol bulabilmiştir. Zamanla Farsça, Yunanca, Hintçe gibi dillerin ve son asırda Batılı dillerin etkisi Arapçadaki üslup özelliklerini ve söz varlığını değişikliğe uğratsa da, Kur'an, Arapça için hala en önemli dil kriteridir. Arapçayı Kur'an'ın özelliklerinden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla Arapçada varlığını kabul ettiğimiz çekirdek kelime kadrosunun daha çok Kur'an kültürüyle ilişkisi kaçınılmazdır. Kur'an sayesinde bazı kelimeler hala varlıklarını en çarpıcı biçimde korumaktadır. Arapça bu kelimelerden vazgeçemediği gibi yeni kelimelerin türetiminde de Kur'anî kelimeler belli bir etki yapmaktadırlar. Dolayısıyla filolojik değişime direnen ve aynı zamanda çevrelerinde, kendilerine bağımlı yeni kelimeleri toplayan bu kelimeler kültür değişimine de direnci temsil etmektedirler. Fakat burada ilginç bir nokta vardır. Kur'an'a kaynaklık eden dilin temelleri aslında Câhiliye'ye dayanmaktadır. Bu döneme ait olan dilsel ürünler, -mu'ciz niteliğini taşıyor olmasalar da- tıpkı

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

Kur'ân gibi kusursuzdur. Hatta pek çok dilci, Câhiliye Araplarının manalarda hata yapmış olsalar da, lafızlarda hata yapmış olamayacaklarını belirtir. Lafızlar ile kastedilen kelime kalıplarıdır. Günümüzde bu görüşü ileri sürenlerden biri Muhammed 'Alî en-Neccâr'dır.²⁵ Dil geleneğinde bununla da kalınmaz, dilin saf bir cevherden değişime uğradığı söylenir. Öyle ki, pek çok geleneksel Arap filologu dili aşkın boyuta bağlayan "asâletu'l-luga" görüşüne sahiptir. Bu durumda en fasih lehçe İsmâîl aleyhisselâm'ın dilidir.²⁶ Bunun arkasında ise dilin ilâhî kaynaklı olduğuna ilişkin inanç vardır.²⁷

Aslında Câhiliye'deki şiirleri Arap kültürünün hizmetine sunan da çoğu defa Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik olarak ortaya konan çabalardır. Bununla tefsir literatüründe kullanılan şiir şâhitlerini kastetmekteyiz. Bu şiirlerin kendi başlarına edebî ağırlıkları elbette herkes tarafından kabul görür. Fakat bu şiir malzemesine İslam kültürü içerisinde verilen değer büyük ölçüde Kur'ân'ın dilinin anlaşılmasına yöneliktir. Bu kültürel birikimin ise literatüre girdiği dönem yine tedvin asrıdır.

Kur'ân, kelimeleri yüzyıllar ötesinden günümüze taşıdığı ve koruduğu gibi, hadisler, meseller, vecizeler, dua ve beddua sigaları, itbâ halindeki terkipler vb. kalıp ifadeler de bir çok kelimeyi yok olmaktan kurtaran unsurlardır.²⁸ Örneğin, İbn Dureyd'in ve Ebû Hâtim'in anlamına bir türlü vâkıf olamadıkları *hasen besen* ikilemesindeki *besen*²⁹ kelimesinin hiçbir anlamının olmadığını söylemek sadece bir varsayımdır.³⁰ Çünkü bu kelimenin çok önceleri Arap dil dağarcığında müstakil olarak kullanılan bir kelime olmadığını kimse garanti edemez. Eğer bu, geçmişte bir anlamı olan müstakil bir kelime idiyse kelimeyi tamamen yok olmaktan itbâ terkibi içinde bulunması kurtarmıştır. Ne var ki bu kanallarla günümüze aktarılmış her kelimenin Arapçanın kemikleşmiş kelime kadrosuna ait olduğunu söylemek doğru olmaz.

Kur'ân'ın bir diğer etkisi de belli kelimeleri dilden tasfiye etmesidir. Kur'ân'ın haram kıldığı pek çok câhilî kelime yok olmuştur. Örneğin İslâm savaş ganimeti konusunda getirdiği düzenlemeyle Câhiliye'deki *mirbâ'*, *safâyâ*, *naşit*, *fudûl* gibi payları kaldırmakla kalmamış, böylece bu payların anılan adlarını da silmiştir.³¹ Demek ki Kur'ân'ın dağarcığındaki kelimeleri koruma işlevi her zaman olmakla beraber, nüzûl dönemi itibarıyla da mevcut dil dağarcığını tasfiye etme gibi bir işlevi olmuştur.

ii-Arap Yarımadası'nın coğrafi durumunun kelime kadrosunun korunması üzerindeki etkisi:

Arap Yarımadası'nın Câhiliye'deki durumu dikkate alındığında Yarımada'da merkeziyetçi bir yapının sağlanamamış olduğu ve kabileciliğin ön planda olduğu görülür. Bu durum Arap lehçelerinin çeşitli olmasında en önemli âmil durumundadır. Siyasal düzensizliğin yol açtığı etkilerin dışında coğrafi koşulların da dil farklılaşmasındaki etkileri kaçınılmazdır. "Dağlık bölge ağızları, düzlüklerdeki büyük gelişme akımlarına katılamamakta, bunlardan bağımsız olarak kendi doğal gelişmesiyle baş başa kalmaktadırlar. Ulaşım olanaklarının sınırlı olduğu yerler, adalar, dil bakımından aynı özelliği göstermektedir."³² Bu bakımdan Arap yarımadasının coğrafi konumu farklı lehçelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Çöllerle çevrili birer ada

konumunda olan pek çok kabile kendi bağımsız lehçesini geliştirebilmiştir. Bütün bu farklılıklar Arapçanın kelime dağarcığına değişik ölçülerde yansımış ve bir kısmı Arapçada eşanlamlılık olgusunun zenginleşmesine katkı sağlamıştır³³.

Bu kadar lehçe karmaşası, siyasal dağınıklık ve coğrafi şartlardan kaynaklanan kopukluk gibi özelliklerin yanında Arapçanın diğer Sâmî dillere nasip olmayan iki özelliği daha vardır. Bütün bu özellikler arasında Arapçadaki çekirdek kelime kadrosunu temin eden de bunlardır. "Birisi Arap dilinin, Samilerin en eski yurdunda doğmuş olması, diğeri ise bu bölgenin coğrafi konumunun, dilin uzun süre *bağımsız* ve *arı* kalmasını sağlayacak nitelikte olmasıdır. Dolayısıyla Arapça türdeşlerine göre, Sami sesleri çok daha iyi korumuştur³⁴." Bu kapalı coğrafya niteliğine bir de Arapların dili korumaya yönelik geliştirdikleri bazı kabile ve yörelere karşı uygulanan kotalar da eklenince, çekirdek kelime kadrosu dar bir alana çekilmiştir.

Burada temas edilmesi gereken bir husus ise dil geleneğindeki en fasih dil tartışmalarıdır. Bu husus her zaman Arapların kutsal ve korunmuş dil anlayışına vurgu yapar. Şu gerçeği ihmal etmemek gerekir. Siyasal dağınıklığa rağmen, Mekke'nin ve Kureys kabilesinin otoritesi Câhiliye Arap toplumunda etkilidir. Siyasal bakımdan tam anlamıyla değilse de, dinî bakımdan adeta bir başkent özelliği taşıyan Mekke'nin, dil birliğinin sağlanması ve kaynakların dikkat çektiği edebî lehçenin varlığı konusunda etkisini kabul etmek yerinde olur³⁵. Başkentlerin bir edebî lehçenin oluşmasında ve bu lehçenin diğer lehçelerden beslenmesinde oynadıkları role ilişkin olarak Vendryes, İngilizce'yi Fransızca ve İspanyolca'yla karşılaştırır. "İngilizcede edebî lehçe dışında farklı pek çok lehçeden izlerin bulunmasında ve bütün bu lehçelerin ortak dilde harmanlanmasında Londra'nın önemli bir rolü olmuştur³⁶." Doğal olarak Arapça açısından Mekke'nin otoritesini dışlamak Câhiliye'deki dil birliğini anlamamak olur. O halde Kureyslilerin dili, bütün lehçelerin en fasihidir. Bunu Sakîf, Huzeyl, Huzâ'a, Benû Kinâne, Gatafân, Benû Esed, Benû Temîm kabilelerinin dilleri izler. Bu lehçe hiyerarşisi, aynı zamanda Kureys'e ve doğal olarak Mekke'ye olan coğrafi mesafeye göre oluşturulmuştur. Bu coğrafyaya uzak düşen, Rebî'a, Lahm, Cuzâm, Gassân, İyâd, Kudâ'a lehçeleri yetkin lehçeler değildir³⁷. Bunun doğal sonucu olarak Kur'ân'da bu kabilelere ait olan kelimeler garîb kategorisine sokulur. Garîb olan bir kelimenin ise Arap dilinde kemikleşmiş kelime kadrosuna girmesi, -kelime Kur'ânî bir kelime olsa da- zordur.

iii-Bazı 'kavramların', kelimelerini değişime karşı koruması:

Bazı kelimelerin söz konusu çekirdek kadroya giriş serüveni ise daha farklıdır. Bu kelimeler türleri gereği dillerde sabit öğeler olarak kalırlar. *Sayılar, renkler, vücut organları, yer adları* böyledir. Buna mukabil bazı kelime türleri de eskimeye ve yok olmaya mahkumdurlar. Örneğin *psikolojik tepki ifadeleri* ne kadar güçlü olursa olsun eskimeye uygundur³⁸. *Kemiyet ifadeleri* de eskir. *Konuşma anlamındaki fiiller* de çabuk yıpranan kelimelerdendir³⁹. Konuşma anlamındaki fiiller gibi işlek kelimelerin yok olmaya daha açık oluşları kelimenin kullanımı ve muhtelif metinlerde dolaşımı arttıkça anlam değişimine uğrama riskinin artması ile ilgili bir

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

durumdur⁴⁰. Sami dillerinin uzun tarihlerine rağmen yüzden çok ortak kelimenin varlığı, bazı kelime türlerinin zamana karşı direndiği fikrini desteklemektedir. “Sami dillerinde ortak olan bu kelimeler daha çok *vücut organları, zamirler, akrabalık bildiren kelimeler, sayılar ve bazı fiillerdir*”⁴¹.

Bir kelimenin anlam değerinin düşmesi de kelimenin yok olma sürecine girdiğini göstermektedir. “Kelimelerin anlam değerinin düşüşünün nedenleri arasında toplum katmanlarının birbirlerini aşağılama eğilimi, iki ülke ya da ırk arasında karşılıklı nefret duygusu, kitlelerin kör bir taassup duygusuna kapılması, fanatik kişilerin başkalarının görüşlerine değer vermemeleri, hakaretamiz sözlerin insanlar arasında yaygınlaşması, lakap takmanın moda olması gibi nedenler bulunur. Fransızca’daki brigand ‘yol kesen’, ribaud ‘ibâhî’, assassin ‘kâtil’, grivois ‘pornografik’ kelimelerinin önceleri askerî gruplar için birer ad oldukları hatırlanmalıdır”⁴². Eski Arap dilcileri kaybolmuş ya da kaybolmaya yüz tutmuş olan bu tür kelimelerin kullanım derecelerini tespiti yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu noktada *da’if, münker, redî, mezmûm, hûşî, nevâdir, şevârid ve metrûk* gibi birtakım terimler kullanmışlardır⁴³.

iv-İşlek kelimelerin az bilinen kelimelerin direncini kırması:

Sabit kelimeleri var kılan diğer bir yol, insanların işlek olan kelimelerin etkisiyle yanılığa düşmeleridir. Çağdaş araştırmacılardan ‘Abdul’azîz ‘Abdulmecîd’in, kaydettiği bu tür bir *yakıştırma* örneği olan kelime ilginçtir. Araştırmacı, altı yaşındaki kızıyla kendi arasında geçen bir olayı aktarmaktadır. Kız, babasına Mısır lehçesiyle: “*Yâ bâbâ! Bukra fih ‘ummu zehra’ velâ fîş medrese ‘andinâ*” der. Yani kız, ‘babacığım, yarın ummu zehra ‘Zehra’nın annesi’ var. Bu yüzden okul yok” demiştir. Babası ummu zehra da ne? deyince, kız: ‘Onu tanımıyor musun? Vitrinleri, sokak lambalarını kırıyor’ cevabını verir. Çocuk Arapça *muzâhara* ‘gösteri’ kelimesini çocukça bir yakıştırma ile ‘ummu zehra’ haline sokmuştur⁴⁴.

Bu yakıştırmalar sadece çocuklara özgü değildir. Suudi Arabistan’da Hubar şehrinde yaşayanlar İngilizce *boiling water* kelimesini *el-beyder* şekline dönüştürmüşlerdir⁴⁵. Hatta Arapçaya mâl olmuş, fakat nispeten az kullanılan kelimeler dahi daha işlek olan kelimelere dönüşebilmektedir. Hayvan gübresi anlamındaki *semâd* kelimesi artık Mısır’da *sevâd* olarak; jandarma anlamındaki *hafer* ise *gafer* olarak telaffuz edilmektedir⁴⁶. Bu yakıştırmalardaki dönüşümün lehlerine sonuçlandığı kelimeler, dönüşüme boyun eğmiş kelimelere göre, Arap kültüründe daha çok yer tutmuş kelimelerdir. Semâdı silen sevâd, bir renk ifadesidir ve renk ifadeleri kolayca değişmez. Gafer ise Arapçada gufrândan mağfirete, gaffârdan istiğfâra dînî literatür sayesinde kemikleşmiş, sosyal ve bireysel hayata, hatta ruhların derinliklerine sinmiş bir kelimedir.

Cürcânî (ö. 471/1078)’nin dediği gibi dil dağarcığında mücerret olarak ‘racul’ kelimesinin ‘feres’ten bir üstünlüğü yoktur⁴⁷. Fakat burada bir üstünlük olmadığını kanaatimizce yine de kayıtlamamız gerekir. Zira bazı kelimeler kültürde diğerlerinden daha prestijli olabilmektedir. Nitekim gaferin haferi yenmesi gafer kelimesinin ait olduğu semantik ve morfolojik bağların üstünlüğü ile ilgilidir. Gufrân, mağfiret, istiğfâr gibi üyelere sahip

bir kelime ailesi, gücünü dîni dogmalardan almaktadır. Arap kültüründe nassın gücü ise herkesim mâlûmudur. Dinden yalıtılmış seküler bir kültür mevcut değilse de, daha az dinî özelliği olan bir kültür katmanında asla hafer-gafer gibi bir dönüşüm yaşanmayacaktı, diyebiliriz.

v-Yanlış algılamanın kelimeleri yok etmesi:

Bir dilin yapılanmasında bildik kelimelerin insan zihnindeki etkisinin yanı sıra bunda doğrudan, yanılaş algılama da etkilidir. Örneğin Arapçada *oğul* anlamındaki *ibn* kelimesinin farklı bir söyleyiş şekli olan *ibnumun* kelimesindeki *mîm*, aslında Güney Arapçası'na ait temyîm işareti olup, standart Arapçadaki *tenvîn* karşılığıdır. Fakat bu özellik kuzey Arapları tarafından anlaşılamadığı için onlar kelimeye *mîm*le aynı işlevde olan bir *nûn* eklemişlerdir⁴⁸. Bu tür yanılaşlıklar, dil tarafından özümsemiş kelimelerde de görülebilir. Örneğin *et-tedâmmu* kelimesi *damm* kökünden olup, insanların bir araya gelmesi ve dayanışmasını ifade eder. Fakat bu kelimenin *tenvinli* kullanımı olan *tedâmmun* kelimesini insanların zamanla *damine* kökünden geliyor, zannetmeleri ve 'güvence vermek' anlamındaki *tedâmun* kelimesiyle karıştırmaları, yanılaş olarak *tedâmm* kelimesinin, yine dayanışma anlamında, fakat bu sefer *tedâmun* söyleyişiyle kullanılmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda, *benku't-tedâmun* 'dayanışma bankası', *cem'iiyyetu't-tedâmun* 'dayanışma cemiyeti' gibi terkipler de uydurulmuştur⁴⁹. Yerleşik kabuller, araç dildeki bir metni ana diline çeviren kişilerin bazen hata yapmalarına da yol açmaktadır. Örneğin bir Türk öğrenci *ceybu'l-kamîs* Arapça terkiplerini anadilindeki *cep* kelimesinin etkisiyle gömleğin cebi olarak anlayabilir. Oysa kastedilen gömleğin yakasıdır.

vi-Kelime ölümüne hizmet eden unsurların dolaylı yoldan sabit kelimelerin önünü açması:

Dillerde her döneme ait kelime dizgesinde birtakım ayrıcalıklı öğeler vardır. Bunlar bağlandıkları alanın egemen öğeleridir. Bu tür kelimelere *tanık sözcük* ya da *anahtar sözcük* (Alm. Schlüsselwort, Fr. Mot clé, İng. Key-word) adı verilmektedir⁵⁰. Bu yeni kelimeler hem anlam hem de lafız olarak dilde egemen bir öbek oluşturarak bütün öğeleri de etkileyen üstün birimlerdir⁵¹. Zaten bir kelimenin anlamında ya da biçiminde meydana gelen bir değişim, bu kelimenin semantik ve morfolojik dairesindeki diğer bütün kelimeleri etkilemektedir. Örneğin *tarım işçiliği yaptı* anlamındaki 'abede fiili *tapındı* anlamını kazanınca, fiillin semantik ve morfolojik alanındaki 'abd, 'âbid, ma'bûd, ma'bed, 'ibâdet gibi pek çok kelime de *tapınma* ile ilişkilendirilmiştir. Kelimenin değişime direnmiş tek türevi 'zirai alet bel anlamındaki *mi'bede'* kelimesidir, o kadar⁵². Bizim burada üzerinde durduğumuz husus Kur'ân'ın ve tedvin asrının otoriter metnlerinin, kelimelerin değişmesinde ya da değişmemesinde etkili olduklarıdır. Örneğin. zamanla 'abede fiilinin *tapınma* anlamının silinebileceğini söylemek - kelimenin geçmişte yaşadığı anlam değişimine oranla- artık çok daha güçtür. Çünkü bu fiil Kur'ân ile iyiden iyiye benimsenmiş, Arapçanın çekirdek kelimelerine dahil olmuştur. O halde bir kelimenin varlığını garanti eden birtakım dış faktörler vardır. Bu faktörler ile Arap dilinde bir kelimenin fesâhatini (düzgün ve edebî bir kelime oluşunu) tayin eden faktörleri

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

kastetmiyoruz. Bunlar sadece bir kelimenin yapısal varlığını garanti edebilir ve bu hususlar dil geleneğinde *kakışma* (tenâfur), *garabet*, *ahenkli olmamak* (kerâhiyetu's-sem'), *kıyâsa aykırılık* (muhâlefetu'l-kıyâs) vasıflarından uzak olmak olarak sıralanır⁵³. Bunlardan kıyâsa aykırı olma konusu tartışmalı bir konudur. Çünkü Kur'ân'da da bu nitelikte pek çok kelime vardır⁵⁴.

Arapçadaki çekirdek kelime kadrosuna girmiş kelimeler varlıklarını fesahatin bu şartlarını haiz olmaya borçludurlar; fakat sözlükteki diğer kelimeleri geride bırakıp çekirdek kelime kadrosuna sınıf atlamak için başka meziyetlere de sahiptirler. İsim ya da fiil olsun bu kelimelerden bazıları *Kur'ân-ı Kerîm*, *darb-ı meseller*, *şiirler* ve *tedvin asrının otoriter kitapları* gibi güçlü bir kültür taşıyıcısı sayesinde asırlar boyu taşınmış ve Arapçanın çekirdek kadrosuna dahil olmuştur. Bunda efsanelerin de payı olmalıdır. "Bazen bir kelime bir efsane ile ilişkilendirilebilir. Bu durum kelimenin daha kalıcı olmasını sağlar⁵⁵."

Sonuç:

Arapçanın dağarcığına her geçen gün yeni kelimeler eklenmekte, buna mukabil pek çok kelime de tarihin karanlıklarında yok olmaktadır. Fakat bu değişime direnen bazı kelimeler de vardır. Bu kelimeler her dönemde Arap kültüründe bir 'mihenk taşı' olarak kabul görmüştür. Bunlar bugün de basın dilinin ve daha geniş anlamda kültür dilinin unsurları olarak varlıklarını korumaktadırlar. Arapçada bir *çekirdek kelime kadrosu* şeklinde bulunan bu kelimelerin -göreceli de olsa- bir dökümü çıkartılabilir. Landau ve Bobzin gibi oryantalistlerin çalışmaları da bir dereceye kadar söz konusu çekirdek kadronun tespitine yönelik çalışmalardır.

Bu araştırmada ise Arapçada merkezî bir semantik daire oluşturan bu çekirdek kelime kadrosunun var olma nedenleri sorgulanmıştır. Bunda Arap kültüründe kutsal zaman ihdasının ve tedvin asrının otoriter literatürünün büyük payının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Arap Yarımadası'nın coğrafi durumunun kelimeleri koruyucu nitelikte olması, bazı 'kavramların', kelimelerini koruması, işlek kelimelerin az bilinen kelimelerin direncini kırması, kelimeleri algılamada yetersizliğin bunları ses değişikliğine uğratarak yapısal olarak yok etmesi ve kelime ölümüne hizmet eden unsurların dolaylı yoldan sabit kelimelerin önünü açması gibi hususların da bu çekirdek kadronun oluşmasında etkili olduğu görülmüştür.

¹ Reşîd Belhabîb, "Fi Mefhûmi't-Tenmiye ve Mecâlâtihâ ve Mu'avvikâti'hâ Kırâ'aten", <http://faculty.uaeu.ac.ae/~rachid/research/altarath%20wa%20attanmya.htm>

² Bendelî Cevzî, "Ba'du Istilâhâtin Yûnânîyye fî'l-Lugati'l-'Arabiyye", *Mecelletu Mecma'i'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Meleki*, sayı: 3, Kahire, 1936. s. 337. Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 19.

³ Muhammed Mustafâ b. el-Hâc, "'Alemyyetu'l-Lugati'l-'Arabiyye", *el-Lugatu'l-'Arabiyye ve Tehaddiyyâtu'l-Karni'l-Hâdi ve'l-'İsrîn*, İdâretu's-Sekâfe, Tunus, 1996, s. 139.

⁴ Cundî, a.g.e., s. 283. TDK 1998'deki Türkçe Sözlük dökümünde Türkçedeki 46.301 kelimedenden 6455 (%13.9)'inin Arapça kökenli olduğunu belirtmektedir.

⁵ Köksal, a.g.e., s. 229.

- ⁶ Gerçi Hegel, "Her çağ öylesine özel durumlar gösterir ve bu durumlar öylesine bireysel ve o çağa özgü şeyler olabilir ki (...)Bu gibi durumlarda hiçbir temel yasa (ve tarihsel örnek) yoktur ve (tarihteki) benzer durumların anımsanması, yaşanan anın ve çağın özgüllüğü karşısında hiçbir güce sahip değildir." Notunu da düşer. Bkz. G.W.F. Hegel, "Tarih Felsefesi Dersleri" (1. Ders), çev. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998, s. 201.
- ⁷ Köksal, a.g.e., s. 224.
- ⁸ Jan Assmann, *Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s. 39.
- ⁹ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü Fuhûli's-Su'arâ'*, nşr. Joseph Hell, Leiden, 1916, s. 15; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-Ferîd*, nşr. Ahmed Emîn, Kahire, 1359-72, V, 269.
- ¹⁰ Örneğin Sâd (38): 48; Ahkâf (46): 21.
- ¹¹ Örneğin Âli İmrân (3): 45.
- ¹² Bugün de klasik Arapçayı temsil eden metinler en edebî ürünlerden sayılır. "Bu metinler kadim şairlerin şiirleri (Câhiliyyûn, muhadramûn ve İslâmî dönemin ilk şâirlerine ait şiirler) Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in ve ilk halifelerin resmî muhaberâtı, hadisler, eyyâmu'l-'arab'a dair mensur parçalar ve emsaldir. Bkz. Nihad M. Çetin, "Arap-Dil", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 283.
- ¹³ Kerîm Zekî Husâmuddîn, *el-Karabet: Dirâsetun Ansro-lugaviyye li-Elfâzi ve 'Alâkâti'l-Karâbe fî's-Sekâfeti'l-'Arabiyye*, Mektebetu'l-Angelo el-Mısriyye, Kahire, 1990, s. 86.
- ¹⁴ Câhîz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, II, 49-59. Nakleden: Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Akılının Oluşumu Tekvînü'l-Akli'l-'Arabî*, çev. İbrahim Akbaba, İz Yay., İstanbul, 1997, s. 45.
- ¹⁵ Câbirî, a.g.e., s. 52, 54.
- ¹⁶ a.e., s. 58.
- ¹⁷ a.e., s. 59.
- ¹⁸ Bkz. M. Reşit Özbalıkçı, *Arap Gramerinde Kur'ân ve Hadisle İstişhad*, Tiöyan Yay., İzmir, 2001, s. 37-39.
- ¹⁹ Tedvin asrı daha çok Birinci Abbâsî dönemi olarak adlandırılan hicrî 132-230 tarihlerine denk düşmektedir.
- ²⁰ Bkz. H. Wehr-J. W. Fück, "Arabiyya Arabic Language And Literature", *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), E. J. Brill, Leiden, 1979, s. 561-573.
- ²¹ Kur'ân'daki bazı lafızların garîb oluş sebepleri 1-lafzın, Kureyş dışında başka bir lehçeye ait olması; 2-Lafzın muarreb olması; 3-Bazı lafızların İslâm'la birlikte sözlük anlamının yanı sıra dinî birer terim olarak yeni anlamlar kazanması; 4-Lafzın sözlükte başka, cümle içinde başka bir anlam taşıması gibi nedenlere bağlanmaktadır. Bkz. Ali Bulut, "Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbu'l-Kur'ân, Me'ânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır)", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 12-13, Samsun, 2001, s. 394.
- ²² Tazmîn bir fiilin kullanılması gereken bir harf-i cer ile kullanılmadığında bu harf-i cer'in birlikte kullanıldığı başka bir fiilin anlamına dönüşmesi olarak tanımlanır. Bkz. Mâlekî, Ahmed b. 'Abdu'n-nûr, *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, Dâru'l-'ilm, Beyrut, 1985, s. 248-249.
- ²³ Muhammed Reşâd el-Hamzâvî, *el-'Arabiyye ve'l-Hadâse evi'l-Fesâha Fesâhât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 36.
- ²⁴ H. Bobzin, *el-Ef'âlu's-Şâi'a fî'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Arapçaya çev. İsmâîl Ahmed 'Amâyire, el-Memeleketu'l-'Arabiyyetu's-Su'ûdiyye Vizâretu't-Ta'limi'l-

ARAP KÜLTÜRÜNÜN İZİNDE ARAPÇADA ÇEKİRDEK KELİME KADROSU SORUNU

- 'Âlî, Medine, 1405, s. 120-129. Fiillerin işlekliği konusunda başka araştırmalar da vardır. Bunlardan ilki Moshe Brill'e aittir. İkinci çalışma Jacob M. Landau'nundur.
- ²⁵ Emîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-Hatâ' ve's-Savâb fî'l-Luga*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1983, s. 19.
- ²⁶ Mustafâ Sâdık er-Râfî'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1394-1974, I, 136.
- ²⁷ Bu konuda bkz. Muhammed b. 'Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hak min 'İlmi'l-'Usûl*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1414/1994, s. 19.
- ²⁸ Hadislerin dışında kalan söz konusu unsurlar Sîbeveyhi tarafından mutlak hüccet olarak görülmüş, içlerinde gramer kurallarına uymayanlar bile makbul sayılmıştır. Bkz. Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, Bulak, 1316/1898, I, 127-128, 204, 482; II, 258. Bu eğilim bile kalıplaşmış bu tür ifadelerin Arap kültüründe ve aklında dokunulmazlığını göstermektedir.
- ²⁹ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretu'l-Luga*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat, 1345, III, 429.
- ³⁰ Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ*, nşr. M. A. Câdu'l-Mevlâ vd., Kahire, ts., II, 416.
- ³¹ 'Alî 'Abdulvâhid Vâfî, *Fıkhu'l-Luga*, Dâru Nahdati Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 1956, s. 121.
- ³² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara, 2003, I, 145.
- ³³ 'Alî el-Cârim, "Terâduf", *Mecelletu Mecma'i'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Meleki*, sayı:1, Kahire, 1353/1934, s. 325; Abdulgaffâr Hâmid Hilâl, *'İlmu'l-Luga beyne'l-Kadîm ve'l-Hadis*, Kahire, 1986, s. 298, 299.
- ³⁴ Vâfî, a.g.e., s. 164.
- ³⁵ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, çev. Abdulhalim b. en-Neccâr, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, ts., I, 42.
- ³⁶ Vendryes, *el-Luga*, s. 331.
- ³⁷ Vâfî, a.g.e., s. 171.
- ³⁸ J. V. Vendryes, *Dil ve Düşünce*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul, 2001, s. 110.
- ³⁹ Vendryes, *el-Luga*, s. 277.
- ⁴⁰ a.e., s. 253-254.
- ⁴¹ Vâfî a.g.e., s. 21.
- ⁴² Vendryes, *el-Luga*, 266.
- ⁴³ Bkz. Suyûtî, a.g.e., I, 214-225.
- ⁴⁴ 'Abdalmecîd, a.g.e., s. 42.
- ⁴⁵ Bkz. Kuneybî Hâmid Sâdık, *Dirâsâtun fî Ta'sîli'l-Mu'arrebât ve'l-Mustalah min Hilâli Dirâseti Tahkîki Ta'rîbi'l-Kelime'ti'l-'A'cemiyye li'bni Kemâl Bâşâ*, Dâru'l-Cîl-Dâru 'Ammâr, Beyrut-Amman, ts., s. 186.
- ⁴⁶ İskender el-Ma'lûf, "el-Lehcetu'l-'Ammiyye fî Lubnân", "el-Lehcetu'l-'Ammiyye fî Lubnân ve Sûriye", sayı: 4, *Mecelletu Mecma'i'l-Fuâd el-Evvel*, Kahire, Şa'bân-1356/Ekim-1937, s. 303.
- ⁴⁷ 'Abdulkâhir el-Cürcânî, "İki kelime arasında anlamlarına delâletleri noktasında bir üstünlük var mıdır? Bir kelimenin diğerine göre, vaz edildiği anlama delâleti daha çok olabilir mi? Örneğin *racul* kelimesinin *feres* kelimesine göre anlamını daha iyi gösterdiği söylenebilir mi?...". sorularına "bunların mücerret lafızlar ve tek tek kelimeler olarak birbirlerinden bir üstünlüğü yoktur. Sorun bir lafzın kendi anlamı ile ilgili değil, cümle içinde kendinden sonraki kelimenin anlamına uygun olup

- olmamasıyla ilgilidir. Bu bakımdan bir kelime bir yerde hoş a giderken, diğ er bir yerde kulak tırmalayabilir Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, nşr. Muhammed Reşîd Rızâ, Dâru'l-Ma'rife , Beyrut, 1415/1994, s. 47, 48, 49.
- ⁴⁸ İbrâhîm es-Sâmârrâî, *Mu'cemiyyât*, el-Muessesetu'l-Câmi'iyye, Beyrut, 1991, s. 273.
- ⁴⁹ Sârnârrâî, *a.g.e.*, s. 281.
- ⁵⁰ Berke Vardar, *Dilbilim Yazıları*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001, s. 117; a.mlf., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul, 2002, s. 17.
- ⁵¹ Vardar, *Dilbilim Yazıları*, a.yer.
- ⁵² Corcî Zeydân, *Târîhu'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-İ'tibâri Ennehâ Kâinun Hayyun Nâmin Hâdi 'un li-Nâmûsi'l-İrtikâ'*, Matba'atu'l-Hilâl, Ficâle, 1904, s. 16.
- ⁵³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 185-187.
- ⁵⁴ Örneğ in Kur'ân'da, Cinne (bkz. Nebe (78): 28) kelimesindeki 'tâ' fazladır. Zira kelimenin asıl şekli cindir. Bir mastar olan kizzâbâ (bkz. Secde (32): 13). kelimesindeki elif fazladır. Bilgi için bkz. Ebû Bekr b. Ahmed b. el-Hasen b. Şakîr, *el-Muhallâ Vucûhu'n-Nasb*, thk. Fâiz Fâris, Muessesetu'r-Risâle-Dâru'l-Emel, 1987, s. 220. Bu şekildeki diğ er bazı âyetler için bkz. Kıyâmet (75):: 33; Şems (91): 10, Mürselât (77): 11; Yûnus (10): 35; Nisâ (4): 18, 37, 151, 161; İsrâ (17): 10; Kehf (18): 29, 102; Furkân (25): 11, 37; Ahzâb (33): 31; Fetih (48): 13; Mülk (67): 5; İnsân (76): 4.
- ⁵⁵ Vendryes, *el-Luga*, s. 263.